

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

**Випуск 31
Книга 2**

Рівне – 2019

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : Зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 31. Кн. 2. Рівне: РДГУ, 2019. 187 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан – кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила – кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Редакційна рада:

Давидюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Жарна Криштоф – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Киридон Алла – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Троян Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Фісанов Володимир – доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Шугаєва Людмила – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Члени редколегії:

Галуха Любова – кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Жилюк Сергій – доктор історичних наук, професор (м. Остріг)

Майзнер Роберт – доктор хабілітований в галузі історії, професор (м. Ченстохова, Республіка Польща)

Соммер Ханна – доктор гуманітарних наук в галузі соціології, професор (м. Жешув, Республіка Польща)

Степанков Валерій – доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський)

Стоколос Надія – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Чухліб Тарас – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник (м. Київ)

Швецова-Водка Галина – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шеретюк Руслана – доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 28 листопада 2019 р.

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №15857-4329Р**

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України «Про державну реєстрацію періодичних видань» часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (наказ № 820 від 11.07.2016 р.)

ISSN 2519-1942

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. Пластова, 31,
Факультет історії, політології та міжнародних відносин РДГУ,
isf_rdg@ukr.net
<http://fipmv.rv.ua/>

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019

**ФАШОДСЬКИЙ ІНЦИДЕНТ – КУЛЬМІНАЦІЯ
БРИТАНО-ФРАНЦУЗЬКОЇ БОРОТЬБИ ЗА КОЛОНІАЛЬНЕ
ПАНУВАННЯ В АФРИЦІ**

Наталя Плюта

Рівненський державний гуманітарний університет (Рівне, Україна)

email: plyta@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1196-9717>

Висвітлюються політико-дипломатичні колізії у Франції, які супроводжували Фашодську кризу 1898 р. Досліджуються дипломатичні суперечності, що виникли при зіткненні двох європейських держав у Африці, а також ставлення різних французьких політичних сил і громадськості до ситуації довкола Фашодського конфлікту.

У статті проаналізовано вплив і взаємозалежність позицій уряду, депутатів парламенту та громадськості на формування колоніальної політики в умовах англо-французького суперництва за африканські території, що дає можливість прослідкувати еволюцію зовнішньополітичної стратегії країн у цьому регіоні, а також глибше зрозуміти розстановку сил на міжнародній арені наприкінці XIX ст.

Ключові слова: Фашодська криза, справа Дрейфуса, політичні дискусії.

Natalia Pliuta. ASHOD INCIDENT – HIGH POINT OF BRITISH – FRENCH STRUGGLE FOR COLONIAL GOVERNMENT IN AFRICA

Peculiarities of studying of main problems of French colonialism in the end of XIX century. Historians have been violated problems associated with various aspects of French colonial expansion in Africa in the late nineteenth century. Were considered reasons for colonial conquest in the African region, the essence of colonial ideology, the degree of resistance of African peoples of colonial conquest and its impact on the course and results of the expansion, the use of different methods of colonial administration conquered peoples.

Political and diplomatic collisions in France, which accompanied Fashoda's crisis in 1898, are explored. Diplomatic contradictions, which appeared because of conflict between two European states in Africa, as well relation of different French political forces and society to the situation around Fashoda's incident, are researched. Methods and principals of the scientific research are defined by essence of the basic interdisciplinary approach. The research is realized in the context of methodology of post-colonial studies, which is directed to new reading of colonialism history through the prism of literature and social-political discourse, on the one side, and taking into account the influence of colonial societies on the metropolitan policy, on the other side. The key investigation methods are: diachronic method or periodization (it allowed to examine formation of English, French colonial policy with extraction of its evolution periods); comparative-historical (it allowed to compare peculiarities of raising and content of colonial issue on different formation stages of corresponding policy); content analysis (it helped it deep scientific study of wide range of documental

materials); behavioristic (the attitude of influential persons to colonial policy, and motives of behavior and decision of influential politicians of Great Britain and France in certain situations was researched on its base); system analysis, due to which the scientific study was carried out as a complex and cohesive original work dedicated to analyses of English-French colonial policy in the light of its multiple factors and complexity, as well as of different internal and external influence on it.

Key words: *Fashoda's crisis, Dreyfus affair, political discussions.*

Фашодська криза 1898 р. – тема історико-дипломатична. Її вивчення допомагає висвітлити прийоми та методи, які застосовувалися європейською дипломатією при імперіалістичному розподілі африканського материка. Колоніальні суперечності з Англією викликали пильну увагу французьких політичних діячів і громадськості. У цьому плані підвищений науковий інтерес становить вивчення суспільної думки Франції та її впливу на рішення уряду стосовно урегулювання Фашодського конфлікту.

Метою статті є дослідження політико-дипломатичних колізій у Франції, які супроводжували Фашодську кризу 1898 р. Звідси, два основні завдання. Перше, вивчити дипломатичні колізії, які супроводжували зіткнення двох європейських держав у Африці. Друге, прослідкувати ставлення різних французьких політичних сил і громадськості до ситуації довкола Фашодського конфлікту.

Як свідчить історіографічний аналіз, окремі фрагменти даної проблеми розглядалися в працях російських істориків В.В. Александрова та В.А. Субботіна, а також у дослідженнях зарубіжних вчених П.Камбона і Ж.Жореса.

У другій половині 1898 р. відбулася остання та вирішальна сутичка між французьким і англійським імперіалізмом у боротьбі за владу над верхів'ями Нілу. Посол Росії в Лондоні, Є.Стааль писав на початку вересня 1898 р.: «Англійці повстають проти утвердження Франції на Верхів'ях Нілу на тій підставі, що це провінції, які належать Єгипту і, якщо хедив і не володіє ними останні роки, то вони перебувають у сфері впливу Великобританії» [1, арк. 316].

10 липня 1898 р. експедиція французького капітана Маршана зайняла містечко Фашода, яке знаходилося на лівому березі Нілу. Франція тим самим заявила свої претензії на частину Судану [4, с. 421].

Тим часом із півночі, назустріч французькому загону, вгору по Нілу рухався експедиційний корпус англійського генерала Кітченера. 2 вересня 1898 р. його війська розбили арабів при Омдурмані. Через чотири дні після цієї битви, Кітченер одержав повідомлення про перебування у Фашоді французького загону. Війська під його командуванням здійснили швидкий марш до Фашоди. В середині вересня 1898 р. Кітченер вимагав від Маршана вивести війська з долини Нілу. Але французький офіцер відмовився покинути Фашоду без вказівок свого уряду [2, с. 48]. Як відомо, загону Маршана із 126 чоловік протистояла двадцятип'ятитисячна армія, якою командував Кітченер. Так виник фашодський інцидент.

Внутрішнє становище в обох країнах теж було різним, і перевага знову-таки виявлялася на боці англійського імперіалізму. Французький міністр іноземних справ Делькассе вважав, що ситуація для конфлікту з Англією складається не на

користь Франції. Суперництво з Німеччиною, внутрішня криза у зв'язку зі справою Дрейфуса, військово-морська перевага Англії примусила французький уряд прийняти 3 листопада 1898 р. рішення про евакуацію військ із Фашоди [5, с. 149].

Після рішення про евакуацію із Фашоди пройшло два місяці, впродовж яких Франція не виказувала ніякого бажання взяти реванш за завдану їй поразку. Англійський уряд міг бути впевнений, що його перемога достатньо закріплена. До переговорів про розмежування сфер впливу в Африці Франція та Англія приступили у січні 1899 р. А 21 березня 1899 р., була підписана угода, яка поклала кінець територіальним суперечкам. Стаття II декларації визначала сфери впливу Великобританії та Франції. Перша одержала – Східний Судан, друга – частину Центральної Африки між басейном оз. Чад і вододілом Конго та Нілу. Таким чином, французько-англійська угода 1899 р. завершувала розподіл Центральної Африки [5, с. 168–169].

У зв'язку із фашодським інцидентом, в Англії та Франції піднялася хвиля шовінізму. Російські журналісти відзначали, що «всі заговорили про Фашоду, як про щось важливе, чим жодна зі сторін, що сперечаються, не може поступитися іншій без шкоди для своєї національної гідності» [2, с. 43]. Внутрішньополітичне становище в Франції в період Фашодської кризи було вкрай напруженим, у Франції в цей час більше думали про це, ніж про зіткнення з Англією в Судані.

Восени 1898 р. боротьба навколо справи Дрейфуса досягає кульмінації. Військові міністри демонстративно йдуть у відставку один за одним. Подається апеляція про перегляд справи Дрейфуса.

Політична ситуація, що склалася у Франції, безперечно наклала відбиток на позицію Франції у Фашоді, ускладнила і так досить скрутне становище Франції, незважаючи на те, що основні партії країни виступили, як правило, з підтримкою домагань французького уряду в Східному Судані.

Ця підтримка безумовно була потрібна. Проте, розбіжності, що виникли між партіями в результаті внутрішньополітичної боротьби, були занадто значними для того, щоб позиція уряду була повністю підтримана, як це було у дні Фашодської кризи в Англії. На позицію Франції у Фашодській кризі вплинуло те, що французька верхівка найбільш боялася створення революційної ситуації у Франції. Народні маси Франції пробуджувалися в результаті боротьби навколо справи Дрейфуса. «Соціалістична революція може виникнути не тільки через великий страйк або вуличну демонстрацію, або через військове повстання, чи колоніальний заколот, але й через будь-яку політичну кризу, на зразок, справа Дрейфуса...» [3, с. 134]. Французький уряд повинен був зрозуміти, що період гострої внутрішньополітичної кризи не був найкращим для війни з Англією. Політики мали б розуміти, що війна ще більше сприяла активності мас і створенню революційної ситуації в країні, так само як попередня війна – війна 1870–1871 р. – сприяла розв'язанню революційної активності народу, що привела Францію до Комуни.

Все це змушувало французький уряд шукати компроміс з Англією. Серед багатьох політичних діячів Франції, що належали, в основному, до республіканського табору, ще до Фашодської кризи, існувало бажання зблизитися з Англією. Згодом планувалося створення англо-франко-руського союзу. Французькі імперіалісти не вірили в можливість вдалої війни проти

Англії, котра була сильнішою за Францію у військовому, перш за все, у військово-морському відношенні. Крім того бажання зближення з Англією підсилювалися в результаті франко-німецьких протиріч, що змушували Францію шукати дружніх відносин з великими європейськими державами.

Багато хто з дипломатів, особливо з поміркованих республіканців, були за зближення з Англією, у тому числі Поль Камбон і д'Етурнель де Констан, вони обидва у різний час були послами Франції в Лондоні [8, р. 203].

У квітні 1897 р. у Франції під керівництвом Ланессана створюється спілка «серцевої згоди», але не будучи підтриманою міністерством закордонних справ, вона незабаром припиняє своє існування. Ланессан, колишній губернатор Індокитаю і морський міністр, був одним з найбільш діючих прихильників зближення з Англією. У дні Фашодської кризи Ланессан публікує в пресі ряд статей із закликом до примирення з Англією [24, р. 7–9].

У січні 1899 р. у палаті депутатів відбувалися виступи на користь Антанти. Д'Етурнель де Констан заявляв, що вся політика Франції у Єгипті була «ланцюгом втрачених можливостей», маючи на увазі відмову Франції від запропонованих Англією угод у 80-х рр. [6, р. 132].

«Чи може Франція, – запитує депутат Реберті, – зберегти своє становище, свій престиж і свої надії великої континентальної держави, зіштовхуючись з Англією в колоніальній політиці? Ми так не думаємо» [8, р. 140].

Французькі соціалісти жоресистського та мільєранистського напрямків, так як і зазначені представники правлячих партій, вимагали зближення з Англією. Політика жоресистів і мільєранистів при цьому була спрямована на те, щоб підтримати пануючі класи Франції в їхньому прагненні створити імперіалістичну англо-французьку антанту.

Як заявляв у «Вау дю пепль» у дні Фашодської кризи соціаліст Дюбрель, Франція виявилася в числі супротивників Англії завдяки гідним осудженням дії французького уряду, у такому ж дусі висловлювався Жорес.

Перемогу англійського імперіалізму при Омдурмані над національно-визвольним рухом у Північно-Східній Африці Мільєран одобрював заявою про те, що «Англією встановлено порядок та безпеку у Єгипті» [11, р. 6].

Прихильниками зближення з Англією була більшість підприємців, які вважали, що таке зближення допоможе розширити ринок для продажу французьких товарів в Англії. Республіканська газета «Сієкль», яка постійно виступала за згоду з Англією у Фашодській кризі, близька до правлячих партій – писала 2 листопада 1898 р., що «непорозуміння із кращим клієнтом», що закуповує 30% французького експорту, «не є найкращим шляхом в цілях створення для нас ринків збуту» [27, р. 10].

У випадку війни з Англією була б порушена не тільки англо-французька торгівля, про яку писала «Сієкль». Англія змогла б перешкодити французькій морській торгівлі на всій земній кулі. У той же час, ведучи війну проти будь-кого в союзі з Англією, Франція мала б гарантію, що її морська торгівля не буде підірвана. Все це французький капіталізм взяв до уваги.

Перспектива війни з Англією викликала несприятливу реакцію французької біржі. 24 жовтня, після того, як з Лондона надійшли накази англійських вкладників про продаж тривідсоткових цінних французьких державних паперів, у

Парижі на біржі почалося падіння цих паперів. 25 жовтня біржа у Франції «дуже нервово», як висловлювалась урядова «Тан», реагувала на падіння в Англії англійських державних паперів, що було викликане напруженістю англо-французьких відносин. З 101, 80 23 жовтня французькі державні трипроцентні папери падають до 101, 25–25 жовтня при відкритті біржі. Падіння трипроцентних паперів спричиняє падіння курсу багатьох акцій. Як повідомляла «Тан» 31 жовтня, Фашодська криза викликала «нервозність капіталістів...» Лише після рішення уряду Франції про евакуацію Фашоди, з 5 листопада, зміцнюється курс державних трипроцентних паперів і тих акцій, які впали разом з ними [20, р. 7].

Переходячи до питання про позицію політичних партій у Франції щодо Фашодської кризи, необхідно відзначити, що ця позиція зазнала в багатьох випадках істотних змін. Якщо на початку конфлікту французька преса витримує, в основному, ворожий тон по відношенню до Англії, то до кінця жовтня ця позиція змінюється. Це пояснювалося тим, що частина французької верхівки, яка спочатку вважала, що Англія не наважиться розв'язати війну через зіткнення у Фашоді, переконалася у зворотньому, судячи із виступів англійських імперіалістів. Реальна загроза війни змусила французьку пресу переглянути свої позиції. Крім того, можна сказати, що в таборі політичних партій у Франції на рахунок питання щодо Фашодської кризи не було єдиної думки.

Значна частина французької правлячої еліти не бажала доводити справу до розриву, хоча відомі кола французької верхівки – особливо представники монархістів, військових – вважали за можливе почати війну проти Англії.

Що стосується позиції уряду, то він відображав точку зору тих політичних кіл, які, були не проти «поживитися» в Африці за рахунок захоплень, зроблених іншим державами (Англією), все ж таки, після деяких вагань, вирішили, що Франція більше програє, ніж виграє в результаті війни. Про позицію французького уряду щодо Фашодської кризи, крім офіційних документів, які відносяться до франко-англійських переговорів, дають певне уявлення й матеріали французької урядової преси.

Стриманим із самого початку був тон урядової «Тан», який відображав точку зору французького міністерства закордонних справ. Очевидно, поміркований тон газети повинен був підготувати її читачів до політичної лінії, яку почав проводити Делькассе у Фашодській кризі. Незважаючи на помірність своєї позиції, «Тан» заявляла, що французький уряд не піде на беззастережний відхід із Фашоди. Такого роду заяви робилися на сторінках «Тан» аж до кінця жовтня [19, р. 10]. 25 жовтня «Тан» повідомляла, що Франція згодна на відхід з Фашоди, «якщо питання не буде довільно ізольоване від інших», натяк на необхідність компенсацій. Інший рупор Ке д'Орсе – «Матен», – котрий виступав на початку конфлікту в непримиренному дусі, незабаром змінює свою позицію. Монсон, англійський посол у Парижі, називає цю зміну у повідомленні Солсбері «повною і несподіваною». Можливо, пише Монсон, газета одержала відповідні інструкції [7, v. I. р. 34]. Так само як і «Тан», «Матен» наполягає на компенсаціях за відхід з Фашоди, заявляючи, що «все залежить від взаємних поступок» [26 р. 3]. Подібну позицію займають інші органи республіканців [23 р. 4].

Радикальна преса зайняла приблизно таку ж позицію, як і помірно-республіканська преса. У дні Фашодської кризи згадуваний раніше Ланессан

опублікував у радикальній «Раппель» ряд статей із закликом до примирення з Англією. В одній з них – 17 жовтня – до фальшивих сенсацій про те, що Англія й Франція проникли однаково ліберальним духом, Ланессан додає більш вагомій з точки зору французького капіталізму аргументи: французький експорт в Англію становить 52 млн. ф. ст., а в Росію – ледь 2 млн. У радикальній «Орор» 25 жовтня Клемансо пише, що «сумною істиною являється те, що Франція не може думати про війну за володіння клаптика африканського болота, в той час, коли Німеччина утримує Мец і Страсбург».

Прихильниками війни у Франції були найбільш реакційні сили – монархісти, військові, республіканці, що об'єдналися в таборі антидрейфусарів.

Розгортається кампанія по підготовці до війни в армії й на флоті. Орган гедистів «Соціаліст» повідомляв, що на військових кораблях, зокрема в брестському порті, офіцери виступали з шовіністичною промовою перед матросами, змушуючи останніх повторювати хором: «Ненависть до англійців!».

Керівник англійських соціалістів Гайндман писав в «Таймсі», що англійська преса хвалить позиції своїх найбільш завзятих ворогів у Франції, тому що за війну стоять ті, кого в Англії називають «шановною партією «закону й порядку», закону генерала Цурліндена й порядку Дрюмона. Вони є справжньою надією суспільства, високими охоронцями церкви й держави...». Таким чином, війну готові розв'язати якраз ті, кому англійська реакція найбільше симпатизує.

Завдання монархістів полягало в тому, щоб завірити французьку буржуазію, що вони зуміли б краще, ніж помірні республіканці, відстояти зазіхання французького імперіалізму в Африці. Цілком підтримуючи «права» французького імперіалізму на Бар-ель-Газаль, монархісти не втрачали можливості нажити політичний капітал, звинувативши уряд помірних республіканців в тому, що він недостатньо ефективно керує колоніальною експансією Франції. Експедиція Маршана, заявляє монархічний журнал «Корреспондан», була погано організована, колоніальною політикою республіки керують люди, «застрягли в боргах і жадібні до теплих місць», європейські держави не підтримують Францію в її колоніальній політиці тільки тому, що у Франції при владі республіканський, а не монархічний уряд і т.д. [15 р. 248]. Одночасно монархічна, і взагалі антидрейфусарська преса, звинувачує дрейфусарів у всіх халепях французького імперіалізму [13 р. 78].

«Незалежна» антидрейфусарська «Еклер» 18 жовтня пише, що Франція «готова на усілякі жертви», аби тільки відстояти свої захоплені території в Африці [25 р. 10]. Крайня права газета республіканського табору «Ліберте» 10 жовтня закликає уряд вести з Англією переговори «з твердою рішучістю не відступити ні на йоту...» [21 р. 7]. Монархічна «Голуа» 11 жовтня проголошує: «Час для відступу минув, і суспільна думка, безсумнівно, засудить будь-які дії, продиктовані слабкістю» [22 р. 4]. Таку ж позицію займають бонапартисти. В «Осторіте» один з керівників бонапартистів Касаньяк 25 жовтня заявляє, що відношення Англії до Франції таке, «що ми повинні будемо рано чи пізно розпочати з нею війну» [9 р. 174].

Переходячи до питання про позицію французьких соціалістів у Фашодській кризі, потрібно відмітити відмінність в підході до нього, що мало місце між гедистами – з однієї сторони, жоресистами мільєраністами – з іншого. Якщо

жоресисти і мільеранисти сприйняли конфлікт з Англією як справжні опортуністи, то в кращій ситуації опинилися гедисти.

Мільерану, як і Жоресу, доводилося використовувати «патріотизм» з належним французьким опортуністам заграванням перед Англією. В цьому відношенні їх позиція нічим не відрізнялася від позиції де Ланессана, д'Етурнеля та ін. Не дивлячись на загравання перед Англією Мільеран і керована ним «Лантерн» негайно виступає на захист французького уряду, як тільки в цьому з'являється необхідність. В одній зі статей в «Лантерн» Мільеран пише, що Делькассе в переговорах з Англією «резонно заперечував» своїм контрагентам і «захищав твердо й без зайвого шуму» потреби французького імперіалізму [12 р. 7].

Соціалістична «Вау дю пепль», орган жоресистів, який виходив з листопада 1898 р. у Реймсі, публікує в листопаді 1898 р. статті Жореса і Дюбрейля, котрі закликали до створення англо-французької антанти [14 р. 18]. Жорес в «Петіт репюблік» 5 листопада заявляє, що Франція «мала право» на захоплення в басейні Нілу. Пізніше, 17 листопада, Жорес пише в цій ж газеті, що війна Англії і Франції буде війною капіталізму, що народ зобов'язаний виступити проти неї, об'єднавши зусилля робітників по обидва боки Ламанша. Війна є породженням капіталістичної системи, і людство позбудеться від неї лише тоді, «коли воно замінить капіталістичний безлад з його принципом війни соціалістичним порядком з його принципом миру» [10 р. 107].

Гедисти вірно охарактеризували Фашодську кризу як зіткнення двох капіталістичних хижаків, які ділять колоніальну здобич. Проте, гедисти не зробили необхідних висновків з цієї характеристики Фашодського конфлікту, і насамперед, не розгорнули досить широкої боротьби проти колоніальної агресії Франції і війни, у яку народи Франції та Англії могли бути втягнені правлячими колами цих країн.

Гедистський орган «Соціаліст» виступає проти кампанії розпалення війни, яка велася у французькій пресі по обидва боки Ламаншу, і закликає соціалістів Англії і Франції розгорнути боротьбу проти підготовки війни. «Можна подумати, – пише «Соціаліст», – що ми знову напередодні війни 1870 р., коли жменька соціалістів протестувала проти війни, у той час як білі блузи кричали: «На Берлін!» [18 р. 24]. Газета однією з перших виступає проти тих французьких правих соціалістів, які приєдналися до антианглійської «патріотичної» кампанії у пресі.

Найбільшим недоліком у позиції гедистів було те, що антивоєнної кампанії у зв'язку з загрозою війни, вони, фактично, не розгорнули. У жовтні та листопаді гедистська «Соціаліст» друкує ряд статей про Фашодський конфлікт, але ніякої масштабної кампанії протесту, ніяких мітингів і демонстрацій проти підготовки агресивної війни гедисти не думали проводити.

Паризькі робітники організували у жовтні великий страйк, до якого приєднуються все нові та нові підприємства. Страйк не припиняється, незважаючи на заяви буржуазної преси про те, що вона є «зрадництвом» перед лицем загрози війни з Англією, незважаючи на виступ проти страйку опортуністичних керівників профспілок, наприклад, Гамбера, керівника профспілки машиністів і кочегарів залізниць [16 р. 247].

В січні 1899 р. був складений заклик французьких соціалістів до англійських робітників. Заклик, прийнятий 16 січня комітетом соціалістичної єдності, був підписаний представниками різних напрямків у соціалістичному русі Франції, в тому числі під зверненням стояли підписи Геда і Жореса. Прийняття подібного заклику повинно було сприяти зміцненню інтернаціональної солідарності пролетаріату.

Необхідно у той же час відзначити, що у відозві був ряд опортуністичних положень, зокрема, про те, що при комунізмі колоніальна політика нібито збережеться й стане засобом цивілізації. Несуть відповідальність за кризу і промисловці Англії, зацікавленні в колоніальній агресії та готові розпочати війну. Далі заклик говорить про те, що в Англії й Франції капіталісти намагаються переконати робітників, що ті отримають вигоду від колоніальної експансії.

Порятунок, робітників не в колоніальних захопленнях, він в тому, щоб створити «об'єднавчий комунізм, що дасть робітникам можливість працювати на самих себе, і замінить нездорову й невгамовну гонитву за іноземними ринками зростаючим вітчизняним ринком... Але, щоб досягти ці великі цілі, світовий пролетаріат має потребу у мирі».

Характерним у позиції французьких соціалістів всіх напрямків було те, що, розглядаючи питання про боротьбу Франції і Англії в Фашодській кризі, вони, як правило, ігнорували об'єкт цієї боротьби – народи Африки, за володарювання над якими розігрувалося зіткнення двох імперіалістичних держав.

Вкрай рідко з'являлися на сторінках соціалістичної преси матеріали іншого характеру. 15 жовтня, наприклад, у невеликій анонімній замітці в «Лантерн» говориться, що відношення Англії і Франції до чорношкірого населення Фашоди нагадує байку, у якій кухар довідується в рибки, у якому соусі та хотіла щоб її зіли. Що стосується негрів, пише автор замітки, то «чи будуть вони подані під англійський або французьким соусом, покаже майбутнє. Але їх це не цікавить, і ніхто ще не подумав, чому вони віддають перевагу».

Із вищевикладеного матеріалу можна зробити такі висновки. Фашодська криза була для Франції важливим етапом у боротьбі за зміцнення колоніальної імперії. Загроза війни між Францією і Англією в цей період була цілком реальною. Військова, перш за все військово-морська, слабкість Франції послужила однією з найістотніших причин її відступу. Англія дипломатично й у військовому відношенні була підготовлена краще. Її війська в Східному Судані на момент сутички у Фашоді займали міцніші позиції, ніж французькі. Нечисленній експедиції Маршана, практично відрізаний від французьких баз у французькому Конго, Англія змогла протиставити сильну армію Кітченера, що мала в своєму розпорядженні налагоджені комунікації з базою англійських військ у Єгипті. Також важливим фактором, що вплинув на позицію Франції у Фашоді, була справа Дрейфуса.

Реакція французьких суспільно-політичних кіл на Фашодську кризу не була однорідною. Члени політичних партій Франції однакостайно не виступили з повною підтримкою французьких колоніальних домагань у Східному Судані, через внутрішні політичні суперечності у країні. Французькі газети та журнали розкривали різнобічні погляди французьких політичних сил. Вони піднімали шум про зачеплені патріотичні почуття французів. Загалом все це вело як до загострення міжнародних протиріч між великими європейськими державами в колоніальній сфері, так і до необхідності пошуку компромісів у цій сфері.

Джерела та література

1. Архив внешней политики Российской империи. Ф. 133 (Канцелярия министра иностранных дел (1797–1917 гг.)).
2. Александров В.В. Борьба империалистических держав за раздел Африки (1881–1914 гг.). Москва: Высшая школа. 1963. 84 с.
3. Ленин В.И. Социалистическая революция и право наций на самоопределение. Т. 22. 620 с.
4. История дипломатии: в 5 т. / под ред. А.А. Громыко, И.Н. Земскова, В.А. Зорина, В.С. Семенова и др.; автор тома В.М. Хвостов. Москва: Госполитиздат, 1963. Т. 2. Дипломатия в новое время. 1874–1914 гг. 820 с.
5. Субботин В.А. Англо-французское столкновение в Фашоде в 1898 г. *Африканский сборник*. Москва: Изд. вост. л-ры, 1963. 143–169 с.
6. Annales de la Chambre des Deputes, Debats parlementaires, Session ordinaire de 1899, t. I, p. 347.
7. British Documents on the Origins of the War, 1898–1914, vv. I–II, L.1927.
8. Cambon P. Correspondance, 1870–1924. T. I. P., 1940. 445 p.
9. Carroll E. M. French public opinion and foreign relation, 1870–1914. N. J.-L., 1931. 428 p.
10. Jaures, J. Oeuvres de Jean Jaures. T. I. P., 1931. 132 p.
11. La Lanterne, 8. IX. 1898. P. 4–7.
12. La Lanterne, 13. X. 1898. P. 7–8.
13. La Revue hebdomadaire. X. 1898. P.143.
14. La Voix du peuple, 17, 18. XI. 1898. P.18.
15. Le Correspondant, 10, X. 1898. P. 427.
16. Le Correspondant, 25. X. 1898. P. 427.
17. Le Sozialiste, 20. X. 1898. P. 4.
18. Le Sozialiste, 30. X. 1898. P. 24.
19. Le Temps, 14. IX.1898. P. 10.
20. Le Temps, 25. X.1898. P. 4–8.
21. The Times, 11. X 1898. P. 5–8.
22. The Times, 12. X. 1898. P. 3-4.
23. The Times, 13. X. 1898. P. 4.
24. The Times, 18. X. 1898. P. 7–9.
25. The Times, 19. X. 1898. P. 10–11.
26. The Times, 25. X. 1898. P. 2–7.
27. The Times, 3. XI. 1898. P. 9–11.

References

1. Arhiv vneshnej politiki Rossijskoj imperii. F. 133 (Kancelyariya ministra inostrannyh del (1797–1917 gg.)).
2. Aleksandrov V.V. Borba imperialisticheskikh derzhav za razdel Afriki (1881–1914 gg.). Moskva: Vysshaya shkola. 1963. 84 s.
3. Lenin V.I. Socialisticheskaya revolyuciya i pravo nacij na samoopredelenie. T. 22. 620 s.
4. Istoriya diplomatii: v 5 t. / pod red. A.A. Gromyko, I.N. Zemskova, V.A. Zorina, V.S. Semenova i dr.; avtor toma V.M. Hvostov. Moskva: Gospolitizdat, 1963. T.2. Diplomatija v novoe vremya. 1874–1914 gg. 820 s.
5. Subbotin V.A. Anglo-francuzskoe stolknovenie v Fashode v 1898 g. *Afrikanskij sbornik*. Moskva: Izd. vost. l-ry, 1963. 143–169 s.
6. Annales de la Chambre des Deputes, Debats parlementaires, Session ordinaire de 1899, t. I, p. 347.
7. British Documents on the Origins of the War, 1898–1914, vv. I–II, L.1927.
8. Cambon P. Correspondance, 1870–1924. T. I. P., 1940. 445 p.
9. Carroll E. M. French public opinion and foreign relation, 1870–1914. N. J.-L., 1931. 428 p.
10. Jaures, J. Oeuvres de Jean Jaures. T. I. P., 1931. 132 p.
11. La Lanterne, 8. IX. 1898. P. 4–7.
12. La Lanterne, 13. X. 1898. P. 7–8.

13. La Revue hebdomadaire. X. 1898. P.143.
14. La Voix du peuple, 17, 18. XI. 1898. P.18.
15. Le Correspondant, 10, X. 1898. P. 427.
16. Le Correspondant, 25. X. 1898. P. 427.
17. Le Sozialiste, 20. X. 1898. P. 4.
18. Le Sozialiste, 30. X. 1898. P. 24.
19. Le Temps, 14. IX.1898. P. 10.
20. Le Temps, 25. X.1898. P. 4–8.
21. The Times, 11. X 1898. P. 5–8.
22. The Times, 12. X. 1898. P. 3-4.
23. The Times, 13. X. 1898. P. 4.
24. The Times, 18. X. 1898. P. 7–9.
25. The Times, 19. X. 1898. P. 10–11.
26. The Times, 25. X. 1898. P. 2–7.
27. The Times, 3. XI. 1898. P. 9–11.

УДК 725.945:355.425.4(=161.2)(450)

ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ ПРО УКРАЇНЦІВ – УЧАСНИКІВ ІТАЛІЙСЬКОГО РУХУ ОПОРУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ЗА ПІДСУМКАМИ СТУДІЙ ОСТАНЬОГО ЧАСУ

Юрій Клімчук

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка (Україна)

Україна, 32301, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область,

вул. І. Огієнка, 61

e-mail: dm2006fan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7078-7035>

В статті вперше у вітчизняній історичній літературі на зібраних під час наукового відрядження до Італії документах і матеріалах доведено, що пам'ятні місця є важливим історичним джерелом і засобом наукового пошуку безпосередніх учасників Руху Опору Італії з України. Обґрунтовано, що вивчення конкретних пам'ятних місць в Італії не тільки є основою утвердження історичної правди про бойову співдружність українців із представниками інших європейських країн, які опинилися не зі своєї волі на італійській землі, у боротьбі з гітлерівськими окупантами в рамках Руху Опору, а також слугує ефективним засобом налагодження та поглиблення взаєморозуміння між народами й об'єднання зусиль у збереженні миру і безпеки на сучасному етапі.

Ключові слова: Пам'ятні місця, українці, Україна, Рух Опору, Італія, в'язні, партизани, меморіальні комплекси.

Yurii Klimchuk. MEMORIAL SITES ABOUT UKRAINIANS – PARTICIPANTS OF ITALIAN RESISTANCE MOVEMENT DURING THE SECOND WORLD WAR: BASED ON RECENT RESEARCH

In the article, an attempt has been made to investigate the problem of the ethnic Ukrainians participation in the Italian Resistance during the Second World War on the basis of analysis of documents, scientific literature and sites of memory characteristics as important sources that allow us to understand the role and significance of

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Мартинчук Світлана

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ 3

Ткаченко Галина

ЖІНОЧИЙ РУХ В ГАЛИЧИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ –
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ 13

Марчук Олександр

ДІЯЛЬНІСТЬ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ УНР У РІВНОМУ
(КІНЕЦЬ БЕРЕЗНЯ – ПОЧАТОК ТРАВНЯ 1919 р.) 21

Яблонська Діана

МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ КУРНЕВИЧ:
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ ІНО 30

Ляшкович Тетяна

ВІЙСЬКОВО-САНІТАРНІ ПОТЯГИ: ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ І
НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ЗБРОЙНИМ СИЛАМ УНР У 1919 р. .. 39

Ляшкович Роман

ВІЙСЬКОВІ МОБІЛІЗАЦІЇ НА ПРОСКУРІВЩИНІ
ВОСЕНИ 1920 р.: ОРГАНІЗАЦІЯ, ХІД, НАСЛІДКИ 47

Півоварчук Віталій, Харитон Інеса

МОТИВАЦІЯ ВСТУПУ ЖІНОК ДО ЛАВ ОУН ТА УПА 54

Доброчинська Валентина

ПОЧАТКОВЕ ШКІЛЬНИЦТВО В РЕЙХСКОМІСАРІАТІ «УКРАЇНА»
(1941–1944 рр.) (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ РІВНОГО) 61

Михальчук Роман

НАЦИСТСЬКА ПРОПАГАНДА В М. РІВНЕ ПІД ЧАС
НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.) 69

Ліннік Юрій

ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ 79

РОЗДІЛ 2 ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ І МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

- Шамсутдинова-Лебедюк Тетяна, Шамсутдинов Баходир*
ТИМУР ТА ЗОЛОТА ОРДА 85
- Озимчук Олег, Дорошук Сергій*
ОСОБЛИВОСТІ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ТИПОЛОГІЇ
РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ СКАНДИНАВСЬКИХ МЕЧІВ 93
- Плюта Наталія*
ФАШОДСЬКИЙ ІНЦИДЕНТ – КУЛЬМІНАЦІЯ
БРИТАНО-ФРАНЦУЗЬКОЇ БОРОТЬБИ ЗА КОЛОНІАЛЬНЕ
ПАНУВАННЯ В АФРИЦІ 102
- Клімчук Юрій*
ПАМ'ЯТНІ МІСЦЯ ПРО УКРАЇНЦІВ – УЧАСНИКІВ
ІТАЛІЙСЬКОГО РУХУ ОПОРУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ:
ЗА ПІДСУМКАМИ СТУДІЙ ОСТАННЬОГО ЧАСУ 111

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

- Візитів Юлія*
ПЛАСТОВИЙ МАРТИРОЛОГ РОДИНИ ТИЖУКІВ
(МІЖВОЄННІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ) 122
- Сєєрова Ольга, Жук Олександр*
ДО ПРОБЛЕМИ ПРОСЛАВЛЕННЯ ІКОНИ БОЖОЇ МАТЕРІ «ЗНАМЕННЯ»
ЦЕРКВИ СВ.ВМЧ. ПАРАСКЕВИ П'ЯТНИЦІ СЕЛА ВІЛІЯ
ОСТРОЗЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 130

РОЗДІЛ 4 ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

- Жилюк Сергій, Шаправський Сергій*
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКОВНОЇ
ПРОБЛЕМАТИКИ ВОЛИНИ: МЕТОД І ПРАКТИКА 141
- Журавльова Світлана*
МІЖНАРОДНІ ТОРГОВЕЛЬНІ ТА ДИПЛОМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ УРСР У
1921–1923 РОКАХ В СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ 147

Гуменюк Оксана
РАДЯНСЬКА ПОВСЯКДЕННІСТЬ З УКРАЇНСЬКОЮ ОЗНАКОЮ:
ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ 155

Санжаревський Олег, Зновяк Владислава
ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ НА ПОРТАЛАХ
ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ В 2018–2020 РОКАХ:
КОНТЕНТ-АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ ДОНБАСУ 161

РОЗДІЛ 5

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ

Амінов Бахтієр, Карпукіна Тетяна
СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І
МЕТОДІВ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН 169

Бондар Ірина
ВИВЧЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЗА ДОПОМОГОЮ КРЕАТИВНИХ ЗАВДАНЬ 175

ISSN 2519-1942

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Випуск 31

Книга 2

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **Валерій Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **Лариса Федорук**

Обкладинка – **Григорій Волохов**

Підписано до друку 1.12.2019 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman».

Наклад 300. Ум. друк. арк. 14,3.

Віддруковано засобами різнографічного друку

ПП Самборський І.О.

вул. Княгині Ольги, 8, м. Рівне, 33014

ISSN 2519-1942

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Рівненський державний гуманітарний університет. Збірник наукових праць. Випуск 31. Книга 2. Рівне: РДГУ, 2019. 187 с.

УДК 94(477) + 94 (100)

А 43

ББК 63.3 (4Укр)

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2019